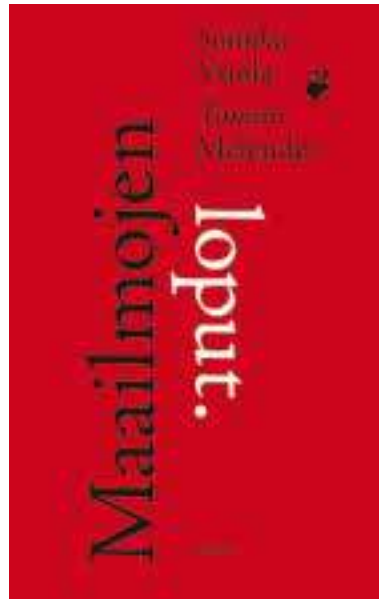

NOORA VAAKANAINEN
Opas
lahjakkaaseen
lukemiseen

Tommi Melender & Sinikka
Vuola, *Maailmojen loput*
– kirjoituksia romaanitaiteesta.
WSOY, Helsinki 2018. 296 s.

Tommi Melenderin ja Sinikka Vuolan dialogimuotoisessa esseeteoksessa *Maailmojen loput* kirjailijat tutkivat, kuinka fiktiivisiä todellisuuksia saa-

tetaan loppuun. Keskustelussa hahmotellaan ideaalisia ja onnistuneita loppuja, vaikka samanaikaisesti myönnetään, ettei mitään ehdotonta ohjenuoraa täydelliselle lopetukselle ole olemassa.

Maailmojen loput kutoo yhteen kirjallisuuskritiikkiä ja lukemisen teoriaa. Samalla se tarjoaa yllättävän käytännönläheisiä neuvoja siihen, kuinka teosten viimeisiä sanoja voisi kirjoittaa tai tulkita.

Kahden kirjailijan vuoropuhelu onkin ennen kaikkea tutkielma romaanin lukemisen mahdollisuuksista. Romaanin täydentyminen pitää sisällään sekä tekijän että lukijan tekemän työn, ja Melenderin ja Vuolan keskustelun edetessä

käy selväksi, etteivät kirjailijat näiden kahden aseman välillä lopulta suurta eroa. Suurin vastuu fiktiivisen todellisuuden päättelytyöstä lankeaa silti lukijalle. Tekijä voi jättää luomaansa maailmaan aukkoja ja olla miettimättä valintojensa takana piileviä motiiveja, mutta lukija haluaa merkityksellistä tekstiä, motivoitua lukemansa. Sekä Melender että Vuola tunnustavat haaveilevansa tällaisesta ”lahjakkaasta lukijasta”, joka ylittäisi kyvykkyydessään teoksen kirjoittajan. Haave juurtuu Roland Barthesin uudelleenkirjoittamisen ajatuksesta, lukijan aktiivisesta osallistumisesta tekstin täydentämiseen.

Romaanin keskeisimmäksi ihanteeksi hahmottuu avoin muoto. Vuola huomauttaa, että historiallisesti katsottuna romaanin ainoana pysyvänä ominaisuutena voidaan pitää juuri muuntuvuutta. Näkemys kaiuttaa Liisa Saariluoman käsitystä *muuttuvasta romaanista*: jokainen aika luo lajin omaksi kuvakseen, yhä uudelleen. Aikaa kestävä teos ei tyydy pelkästään oman odotushorisonttinsa ylittämiseen vaan pyrkii johdattelemaan ”samaa aikaan sekä romaaniin itseensä että siitä *poispäin*” (20). Näin tehdessään romaani kirjoittaa viimeisissä lauseissaan uusiksi kokonaisen lajin mahdollisuuksia.

Romaanin alut ja loput asettuvat jännitteeseen suhteeseen. Siinä missä lukija astuu teokseen alkukuvan kautta, lopetus sulkee luodun maailman. ”Alkukuvat viettelevät lukijaa, loppukuvat pyrkivät tyydyttämään hänet. Jälkimmäinen on paljon vaikeampaa” (16), Melender toteaa. Tyydytyksen sijaan voisi puhua nählästä, paluun kaipuusta, joka ei ehkä eroakaan niin paljon hännästä alkukuvasta kuin voisi olettaa. Hyvä romaani ei nimittäin koskaan pyri tyydyttämään. Pikemminkin onnistunut lopetus saa lukijan haluamaan takaisin, jättää tämän pysyvästi jottakin vaille. Tämän tyhjentyämyyden houkutus, joka kiusaa lukijan astumaan samaan virtaan yhä uudestaan, myöntävät Vuola ja Melenderkin.

Hieman paradoksaalisesti fiktiivisen maailman onnistunut päättelyminen edellyttääkin siis teoksen

kesken jäämistä. Tekijän on mallettava ojentaa keskeneräinen teos lukijan käsiin, tämän vapaasti täydennettäväksi. Vain näin romaanin avoin muoto voi toteutua ja kirjoitettu teksti säästyä liialta jäykkyydeltä, jota Vuola nimittää sulkeutumiseksi. Toisin kuin sulkeutuminen, päättelyminen viittaa samanaikaisesti kirjoittamisen ja lukemisen aktiiviin. Se ei pidä sisällään teoksen täydellistymistä, valmiiksi tulemistä. Sen sijaan päättelyminen muotoutuu kirjailijoiden dialogissa pikemminkin jatkuvaksi ja virtaavaksi prosessiksi. Vaikka Vuola ja Melender kuvaavat omia tapojaan lukea, päättelymisen virtaavuutta voi ajatella ohjenuoraksi lahjakkaalle lukijalle.

Päättelymiselle löytyy oma ääripäänsä, jähmettyminen. Päättelymisen ei tarvitse loppua koskaan, mutta keskustelu ainoastaan samojen romaanien, ”rakkauden kohteiden kanssa”, johtaa Vuolan mukaan jähmettävään symbioosiin, ”kuoleman kuvaan” (36). Tunnistan tällaisen houkutus. Teos muuttuu rakastetuksi ja tarjoaa syyliä, jota ei raaskisi jättää, mutta samalla merkitysrihmaston reitit ovat urautuneet, eikä uudistavia yhteyksiä enää synny. Jähmetetty teksti on menettänyt merkityksiä synnyttävän liikkeensä. Siksi lukijankin on uskallettava hylätä rakastettunsa ja suuntauduttava kohti uusia maailmoja.

Linjauksia vai vastakkainasettelua?

Maailmojen lopuissa tehdään rajanvetoa taiteen ja viihteen välille. Melender puhuu muun muassa ”romaanitaiteen teollisesta logiikasta”: 1800-lukujen romaanit julkaistiin usein jatkokertomuksina, joiden tehtävät olivat puhtaasti ulkokirjallisia. Niiden oli tuotettava rahaa tekijöilleen koukuttamalla lukija, tekemällä tästä kuluttaja, joka uskollisesti ostaa aina seuraavan osan. Tällaisissa teoksissa juonen merkitys on korostunut, kun lukijaa houkutteellaan osaksi fiktiivistä maailmaa.

Melenderin mukaan kustantamoiden isosti markkinoimat lukuroomaanit edustavat nykyajan teollista

kirjatuotantoa. Ehkä näkyvimpiä kirjatehtailun merkkejä ovat kuitenkin lukuaikepalveluiden julkaisemat äänikirjasarjat, bussimatkalta kuunneltavaksi tarkoitetut tilaustuotannot, joissa formaatin vaatimukset eivät aina tarjoa tilaa tutkia lajin mahdollisuuksia tai haastaa lukijaa merkitykselliseen leikkiin. Teollista logiikka noudattaa osin pohjoismainen rikoskirjallisuuskin – Ruotsissa voidaan jo sananmukaisesti puhua dekkari-teollisuudesta. On tärkeää, että kirjallisuuden kentällä voidaan käydä avointa keskustelua tällaisten teosten taiteellisesta arvosta.

Osana keskustelua tulisi kuitenkin kysyä, sulkevatko kaupalliset intressit teoksen aina väistämättä taiteen ulkopuolelle. *Maailmojen lopuissa* käydään onnistunutta dialogia lukijuuden ja tekijyyden välillä, mutta viihteen ja taiteen välille tällaista tunnustelemaa yhteyttä ei tunnu löytyvän. Viihteen tarjoama lukunautinto tyypistyy kirjoittajien välisessä vuoropuhelussa ”eskapistiseksi tuokioksi” (29), ja genrekirjallisuuden ajatellaan lähinnä toisintavan tuttuja kaavoja.

Viihteen ulossulkemisessa ei koskaan ole kyse yksistään esteettisestä mausta tai viattomasta taiteen puolustamisesta. Vastakkainasettelu kun tapaa tuottaa myös muita polarisoituneita asenteita: viihdettä kulutetaan, taidetta nautitaan. Viihde passivoi vastaanottajansa, taide aktivoi. Viihdettä lukee välinpitämätön kuluttaja, taidetta uudelleenkirjoittaa lahjakas lukija. Kuten monessa vastakkainasettelussa, toinen määrittäytyy helposti feminiiniseksi asemaksi ja toinen maskuliiniseksi. On varottava, ettei hyvin aikein toteutettu rajanveto päädy palvelemaan jotakin aivan muuta tarkoitusta.

Keskusteleva esseemuoto versoo uutta

Jos taiteen ja viihteen rajankäynti näyttäytyykin esseeteoksessa jossakin määrin sementoituneena, muodollisesti teos on oivaltava ja tiukasti kiinni ajassaan. Keskustelevuus on jo koodattu esseen lajityyppiin, mutta kahden kirjailijan sähköpos-

kirjat

tinvaihtoon perustuva vuoropuhelu tuntuu silti raikkaalta. Uudet, keskustelussa vapaasti luodut yhteydet lomittuvat paikoin provosoivankin kommentoinnin kanssa. Tuntuma on nautinnollisen räjähdysherkkä. Samalla odottamatonta maltetaan tutkiskella perusteellisesti, vuoroin loitoten ja palaten.

Teoksen etenemistä luonnehtii arvaamattomuus, toisin sanoen juuri se muuntuvuus, jota tekijät ehdottavat ihanteeksi romaanille.

Melenderin ja Vuolan keskustelu niveltyy myös aiemmin kirjoitettuun romaanin ja lukemisen teoriaan. Etenkin Barthesin ajatukset tekstuaalisesta nautinnosta ja uudelleenkirjoittamisesta kuultavat läpi miltei jokaiselta sivulta.

Melenderin ja Vuolan vuoropuhelun suurin anti on ehdottomasti lukijuuden ja kirjoittamisen monikasvoinen, uutta versoavaan synteesiin päätyvä käsittely. Teoksen jälkimmäinen osa koostuu pienois-

seistä, joissa käydään läpi romaanien lopetuksia. Useimmat niistä toteutuvat avoimen muodon ihannetta, kuten Margaret Mitchellin *Tuulen viemää*, Nathalie Sarrauten *Lapsuus* ja Clarice Lispectorin *Oppiaika*. Yksittäiset tapauskertomukset ovat toki mielenkiintoisia ja innostavat tutkailemaan esimerkkejä uudelleenkirjoittamista silmällä pitäen, mutta kahden kirjailijan dialogi on teoksen alkupuolella on niin nautittavaa, että sitä lukisi mielellään pidempäänkin.